

Kitap Tanıtma:

MICHEL BALIVET, *Islam Mystique et Révolution Armée dans les Balkans Ottomans: Vie du Cheikh Bedreddîn "le Hallâj des Turcs" (1358/59-1416)* [Osmanlı Balkanlarında Tasavvufî İslâm ve Silahlı İhtilal: Türkler'in Hallâc'ı Şeyh Bedreddîn'in Hayatı (1358/59-1416), Cahier du Bosphore: XII, Les Éditions Isis, İstanbul 1995, VI=175 s.

Bilindiği gibi Şeyh Bedreddîn, 1402 Ankara Savaşı'nın ve onu takip eden Fetret Devri'nin yarattığı siyasal ve toplumsal buhran ortamında filizlenen büyük bir sosyal hareketin kahramanı olarak Osmanlı tarihinde ortaya çıkan mühim bir şahsiyettir. Şeyh Bedreddîn ve hareketi, Türkiye'de özellikle 1960'lardan sonra yükselen entelektüel ve bilhassa militan sol çevrelerin üstlendiği marksist toplumcu tarih yaklaşımına en çok ilgi gösterilen, bu sebeple de sık sık ele alınan bir konu olarak ileri çıktı. Osmanlı tarihinde bir çok toplumsal ayaklanma olayı meydana geldiği halde, bunların hiç birinin lideri, hatta Pir Sultan Abdal bile şimdiye kadar Şeyh Bedreddîn ölçüsünde ilgiye mazhar olmamıştır. Bununla beraber Şeyh Bedreddîn, gerek şahsiyet yapısı, gerekse öncüsü olduğu toplumsal hareketin mahiyetinin daha tam olarak aydınlığa kavuşturulmaması sebebiyle, Türkiye tarihinin henüz çözülmemiş bir problemi olarak güncelliğini korumaktadır. Bu yüzden özellikle Türkiye'deki amatör tarihçi çevrelerinde bugüne kadar hakkında oldukça yayın yapılmıştır.

Şeyh Bedreddîn'in böyle tarihsel bir problematik oluşunun altındaki temel soru herhalde şu olmalıdır: Bu ilginç şahsiyet zamanına göre en üst derecede hem hukuk, hem de tasavvuf eğitimi görmüş ve döneminin en ünlü bilim ve tasavvuf adamları arasına girmiş biri, ve üstelik, Osmanlı devletünün yüksek bir bürokratik makamında fiilen görev yapmış bir devlet adamı sıfatıyla, bir süre sonra bu devlete karşı çıkarak bütün Osmanlı tarihinin belki de en önemli toplumsal hareketinin lideri haline nasıl gelmiştir?

İşte Michel Balivet'nin kitabı, Franz Babinger, M. Şerefeddin (Yaltkaya), H.J. Kissling, Abdülbaki Gölpınarlı, Ernst Werner, ve Nedim Filipoviç'ten sonra bu sorunun cevabını vermeyi deneyen en son bilimsel yayın olarak dikkatini çekiyor. Kitabın, yalnızca bilimsel yaklaşımı ve ele alıp tartıştığı konularıyla değil, kullanılan materyel açısından da, bugüne kadar yapılan Şeyh Bedreddîn araştırmalarından gerçekten belirli ölçüde farklı bir nitelik arzettiğini belirtmek gerekir. M. Balivet -her ne kadar genellikle orijinal metinlerini değil, latin harfli veya Türkçe sadeleştirilmiş neşirlerini kullanmış da olsa- hem Osmanlı, hem de, bugüne kadar diğer araştırmacıların ulaşmadığı Latin ve Grek kaynaklarını, Venedik ve Selanik arşiv belgelerini kullanarak iyi bir monografi meydana getirmiştir. Bu yeni materyel, kitabın bazı bölümlerinde görüleceği üzere, onun önemli bir kısım meselelerde derinlikli tahliller yapmasına imkân sağlamıştır.

Kitap esas olarak *Önsöz*, üç bölüm ve *Sonuç* kısımlarından oluşmakta, sonda ise metinde geçen terimlerle ilgili bir lugatçe ve bir kronoloji cetveli bulunmaktadır. İndeksten sonra da -bir kısmı bizce konuyla ilgisiz - bazı fotoğraflar ve haritalar yer alıyor.

"*Bedreddîn Hareketinin Anadolu Kökenleri: XIII. Yüzyıl Küçük Asyasının Selçuklu Sultanlığında Tasavvuf ve Evrenselik*" adındaki Birinci Bölüm, adından da anlaşılacağı üzere, yazarın Şeyh Bedreddîn hareketinin temelinde gördüğü, XIII. yüzyıl Selçuklu Anadolu'sundaki tasavvuf yapısının ve çevrelerinin analizine, ağırlıklı olarak Mevlânâ Celâleddin, Hacı Bektaş-ı Veli

ve Yunus Emre'nin incelenmesine ayrılmış olup, daha ziyade bir "giriş" niteliği taşıyor. Bizce bu bölüm kitapta biraz gereğinden fazla uzun tutulmuş görünüyor.

"*Samavnalı Şeyh Bedreddin'in Hayatı ve Ölümü: Ortaçağ Osmanlı Sultanlığında Tasavvuf ve Evrensellik*" başlıklı İkinci Bölüm ise, esas olarak Şeyh Bedreddin'in biyografisine, aile yapısının ve çevresinin analizine, tahsiline, temasta bulunduğu çevrelerin tasavvufi ve fikri yapılarının tahliline ayrılmış. M. Balivet çok isabetli olarak burada Hurufiliğin Anadolu'daki durumunu ve Şeyh Bedreddin üzerindeki etkilerini ele almakta, daha sonra isyan hareketini incelemektedir. Kanaatimizce Balivet'nin u kısımda şeyhin aile ferdleri ve çevresine, tahsil gördüğü şehirlerin ideolojik ve fikri yapılarına dair yaptığı analizlerin, daha önce bu ölçüde derinlik ve genellikle doğru sonuçları ihtiva eden bir biçimde yapılmamış olduğunu söyleyebiliriz. Bu analizler Şeyh Bedreddin'in nasıl biri olduğunu ve hangi fikir ve görüşlerin, hangi çevrelerin etkileri altında yetiştiğini ve hareket ettiğini okuyucuya başarılı bir biçimde anlatıyor. Özellikle onun isyandan önce, Kahire dönüşü sırasında Batı Anadolu'da yaptığı seyahatin irdelenmesi, bilhassa Sakız adasındaki ikametinin sorgulanması, şeyhin niyetinin anlaşılması bakımından çok isabetli bir yaklaşımdır. Nitekim yazarın Şeyh Bedreddin isyanıyla ilgili tahlillerinin de genellikle şahsen kaıldığımız ciddi bir takım görüşleri sergilediğini söylemeliyiz.

Üçüncü Bölüm, "*Manevi Soy ve Osmanlı Dünyasında Şeyh Bedreddin'in Fikirlerinin Yayılması*" başlığını taşıyor. Bu bölüm iki kısımdan oluşmaktadır: Birinci kısımda, Şeyh Bedreddin'in gerek tasavvufi fikir ve görüşlerinin etrafında teşekkül eden bazı tasavvuf çevreleri, gerekse özellikle Balkanlar'daki Bedreddiniler denilen zümreler üzerinde duruluyor. Aynı bölümün ikinci kısmında ise doğrudan doğruya Şeyh Bedreddin'in tasavvufi fikirleri ve özellikle *Varidat* irdelenmektedir. M. Balivet tasavvufi görüşleri itibariyle şeyh Ahmed Gazali ve Muhyiddin Arabi çizgisinin bir devamı olarak değerlendiriyor, ki genel çizgi itibariyle doğrudur. Bununla beraber, şahsen biz esas olarak onda bu çizginin, çok daha ileri boyutlara götürülerek panteist ve materyalist bir kimliğe büründüğü kanaatindeyiz. Ne var ki, bu bölümü teşkil eden bu iki kısım arasında bir takdim-tehir (yer değişikliği) yapılması daha mantıklı olurdu gibi görünüyor.

Nihayet, "*Bedreddin ve Rolü: Büyük bir Etki İçin Geçici Bir Bilanço*" adını taşıyan Sonuç kısmında ise M. Balivet, doğru bir tesbitle Balkanlar'daki heterodoks İslam çevrelerinin önemli ölçüde Şeyh Bedreddin'in fikirlerinin etkisi altında bulunduğu görüşünü savunmakta, böylece ele aldığı tarihsel şahsiyetin yerini de iyi belirlemiş görünmektedir.

Sonuçta M. Balivet'nin bu kitabının, Şeyh Bedreddin probleminin biraz daha aydınlatılmasına ciddi katkılar getiren, bundan sonra Şeyh Bedreddin konusunda çalışacaklar için önemli görüşler ihtiva eden, ihmal edilmeyecek bir araştırma olarak okuyucunun önüne konulmuş ciddi ve değerli bir çalışma olduğunu söyleyebiliriz.

AHMET YAŞAR OCAK